

JERZY STARNAWSKI

**Materiały dotyczące Stanisława i Marii Leszczyńskich
w zbiorach francuskich**

W Bibliothèque Nationale w Paryżu

Królową bibliotek Francji, Bibliothèque Nationale w Paryżu, prze-
trząsałem pod kątem rękopiśmiennych poloników w r. 1957 i wyniki po-
szukiwań, wśród których najbardziej frapujące mnie wówczas teksty
były z poprzednich wieków, zarejestrowałem tylko ogólnie.¹ Obecnie
rozszerzam informacje podane tam. Oto obchodzące nas ze względu na
temat pracy rękopisy. Wszystkie teksty pochodzą z *Fonds Français*.

1. Sygn. Nouvelles acquisitions (odtąd N.a.) 4992. Kodeks liczący 44 k.,
zapisane *recto* i *verso*, zawiera listy o ślubie Marii Leszczyńskiej z Lud-
wikiem XV.

2. Sygn. N.a. 1356. Duży kodeks, (16), 430 s., zatytułowany *L'histoire
abrégée du Nouveau Testament en petit vers français*. Jest to poemat
francuski, ponoć przełożony z języka polskiego (sic). Na pierwszych kar-
tach portrety Marii Leszczyńskiej i Ludwika XV, co wyznacza *terminum
a quo*: po 1725.

3. Sygn. N.a. 9748. Zbiór tekstów, z których pewne łączą się z Marią
Leszczyńską jako królową Francji. Jeden z nich zasługuje na przytocze-
nie *in extenso*, wiersz pt. *La France à la Reine* (k. 8 r. — v.):

Enfin brille à mes yeux, incomparable Reine,
Cet astre qui met fin à ma cruelle peine,
Le Ciel selon vos vœux couronne mes désirs,
Et des cœurs affligés dissipe les soupirs.

5 Ah! Pourquoi rappeler cette heure malheureuse

Où du sort des Français libidine ennuyeuse,
Osa de nos héros par ses traits inhumains,
A la fleur de leur ans terminer les destins?
Tout l'état travaille d'une chute fatale,

10 Redoutait le moment d'une perte totale.

Mais, qui peut du très haut prévenir le dessin?
Qui fut assez heureux pour feuilleter dans son sein
Mortel a-t-il jamais pénétré sa science,
La terre avec les cieux borne-t-il sa puissance,

¹ Por. J. Starnawski, *Polonika rękopiśmienna w Bibliothèque Nationale w Pa-
ryżu*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1958 R. 1, nr 2, s. 108.

- 15 Il était résolu de toute Eternité,
Que Vous feriez un jour notre félicité.
C'est de Dieu que nous vient cette faveur nouvelle,
Digne fruit de vos vœux, succès de votre zèle,
Il est le protecteur des royales maisons,
- 20 Soutien des descendants des augustes Bourbon.
Fasse le ciel un jour que vos longues années,
Voyent fleurir vos lys jusqu'à quatre lignées.
Allez, partez, courriers plus loin que le Japon,
Annoncez — qu'il est né dans la France un Bourbon.
- 25 Que le ciel attentif aux souhaits de Marie,
Comme à la Piété dont son âme est remplie.
A mis sur la Couronne un astre si brillant,
Pour être de sa cour l'éclat et l'ornement;
Que les peuples font voir les transports de leur joie
- 30 En d'innocents plaisirs que leur cœur se déploie.
Que la Seine est en feu que l'eau s'y change en vin
Depuis que la Vistule a fait naître un Dauphin
Qu'en l'honneur des Bourbons brillent la poésie
Des princes nouveaux nés, inséparable amie;
- 35 Que les fureurs des Mars gémissent sous le joug
Et qu'ainsi les Français n'apprehendent aucun coup.
Annonce que Louis d'une paix éternelle
Nous fait goûter les fruits, que les soins sont pour elle
Que l'usage cruel du salpêtre et du fer
- 40 Retournée pour dans le fond de l'enfer.
O siècle fortuné plus que celui Rhée,
Qui n'égala jamais cette heureuse journée
Rendons tous aujourd'hui le Dauphin immortel,
A l'envi hâtons nous, consacrons un autel.
- 45 Le ciel même voyant qu'il est à sa mémoire,
Sans en être jaloux y gravera sa gloire.
A haute voix chantons du Dauphin les aïeux
Faisons retentir l'air de cantiques joyeux.
Bénissez, tout puissant, la famille Royale.
- 50 Et qu'au lys des Bourbons nulle fleur ne s'égale.
Sur les vœux des Français si vous reglez leurs jours
Ils sont dignes de vivre et de regner toujours.

Wiersz powstał po 9 września 1729 r., tj. po urodzeniu Delfina.

4. Sygn. 26463. Tu (k. 177 r. — 180 v.) wklejona broszura pt. *Manifeste du roi Stanislas*, Paris 1734, 8 s. Broszurę zna Estreicher (21, 219), podaje 1 egzemplarz w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, wymienia wszakże inną drukarnię; egzemplarz paryski to druk Charles Guillaume. Może więc nie jest to ten sam tekst?

5. Sygn. N.a. 31. Tu (k. 158) oryginalny list Stanisława Leszczyńskiego z Luneville, z 28 maja 1744 r., do „La Dame de Furmenye”.

6. Sygn. N.a. 6498. Tu (k. 157—185) listy (w liczbie 15) córki Ludwika XV i Marii Leszczyńskiej: Louise-Marie (1737—1787); Marie Adelaide (1732—1800), Sophie (1734—1782), wszystkie z 1762 r.; nadto (k. 284 r.)

list Stanisława Leszczyńskiego do nieznanego adresata, także z 1762 r. Wszystko oryginały.

7. Sygn. N.a. 405. Tu (k. 82) list superiora generalnego kongregacji św. Maurycego w sprawie uroczystości żałobnych królowej Marii Leszczyńskiej (Leczinskiej, sic), 1768. Oryginał.

W Bibliotece Mazariniego w Paryżu

Znaczny łup dla badaczy Stanisława Leszczyńskiego przynosi rzadko odwiedzana przez Polaków Biblioteka Mazariniego w Paryżu.² Kodeks o sygnaturze Ms 15413 nosi tytuł *Recueil de pièces sur les affaires de Pologne par rapport au Roy Stanislas à Son Election*. Da się odnotować proveniencję zbioru: *de la Bibliothèque du couvent des religieux pénitents du 3-e ordre de S. François à Piepus*.

A oto pozycje kodeksu dotyczące Leszczyńskich:

1) *Relation abrégée du voyage et de l'élection du Roy de Pologne. Le Roi sortit de Mendon le 22^e août 1733*. Tekst zapisany na 4 kartach nie liczbowych recto i verso.

2) *Relation de ce qui s'est passé à l'élection de Stanislas I Roy de Pologne, à laquelle on joindra le parallèle de l'élection à la Couronne de Pologne, faite en faveur du Sérenissime Frédéric Auguste électeur de Saxe. MDCCXXXIV*. Jest to druk, liczący 8 ss. w języku francuskim. Tytuł zacytowany wzięto z karty tytułowej (s. 1). S. 2 jest pusta, zaś od s. 3 tekst pt. *Relation de ce qui s'est passé au sujet des élections à la Couronne de Pologne faites en faveur du Sérenissime Stanislas Leszczyński et du Sérenissime Frédéric Auguste électeur de Saxe avec un parallèle de l'une et de l'autre*. Na s. 8 po skończeniu tekstu czytamy: *A Paris, chez Charles Guillaume, Librairie. Quai des Augustins, à Saint Charles. On trouvera dans la même Boutique les autres Manifestes* (sic, bez s). Broszury tej Estreicher nie zna.

3) *Parallèle de l'élection à la Couronne de Pologne, faite en faveur du Sérenissime Stanislas Leszczyński et du Sérenissime Frédéric Auguste, électeur de Saxe. MDCCXXXIV*. Tytuł na s. 1, tekst od s. 3 do 10 włącz- nie; na s. 10 formułka ta sama, co w poz. 2), tym razem *Manifestes*. Tekst drukowany w języku francuskim. Broszury tej Estreicher nie zna.

4) *Manifeste du Roy Stanislas. MDCCXXXIV*. Tytuł na s. 1; tekst na s. 3—8. Druk w języku francuskim, na s. 8 zapis ten sam co na końcu obu poprzednich pozycji, wyraz *Manifestes* poprawnie. Estreicher podaje tę pozycję (21, 219) z datą dzienną „13 Juillet”. Daty tej brak w opisywanym egzemplarzu, nie ma więc pewności, czy idzie o tę samą pozycję.

5) *Manifest* (sic, bez e) *du primat de Pologne. MDCCXXXIV*. Tytuł na s. 1; tekst na s. 3—11; zakończenie: *Fait à Dantzic, le 10 Octobre 1733*; druk w języku francuskim. Estreicher (25, 173) zna wersję polską (zapewne oryginał) i przekład niemiecki; wersja francuska nie jest znana.

6) *Traduction de l'Imprimé Latin contenant Les Véritables Raisons qui ont engagé la République Confédérée à désapprouver l'élection de*

² Por. J. Starnawski, *O kilku polonikach paryskiej Biblioteki Mazariniego. Rękopisy i nie znane Estreicherowi stare druki*. „Roczniki Biblioteczne” 1975 R. 19, nr 1—2, s. 285—289. — Niestety z przykrością należy stwierdzić, że korekta tego artykułu dokonana była poza obecnością autora i pisownia francuska pozostawia wiele do życzenia.

Stanislas Leszczinski, et à procéder à une nouvelle élection en faveur d'Auguste III électeur de Saxe. MDCCXXXIV. Taki tytuł na karcie tytułowej (s. 1), na s. 3 na początku tekstu tytuł powtórzony, po „Saxe” dodane „etc.” Tekst drukowany w języku francuskim (s. 3—15). Estreicher (21, 230 i 26, 13) zna oryginał polski (*Racye prawdziwe ...*) i przekład angielski, nie zna przekładu łacińskiego, o którego istnieniu świadczy tytuł francuski, i francuskiego.

7) *Manifeste d'Auguste III Electeur de Saxe, élu Roy de Pologne MDCCXXXIV.* Tekst drukowany po francusku (s. 3—8), ostatnie słowa: *Fait à Dresde le 6 Novembre 1733 Auguste Roi.* Broszura nie znana Estreicherowi.

8) *Lettre sur les affaires de Pologne. MDCCXXXIV.* Tekst drukowany w języku francuskim na s. 3—16; następnie również w języku francuskim *Suite de la lettre sur les affaires de Pologne* (s. 17—38). Teksty nie znane Estreicherowi.

Pozycja 9) nie stanowi polonicum; z kolei poz.

10) *Motifs des résolutions du Roy* — to tytuł broszury, pomieszczony na s. 1, zaś na s. 3—10 czytamy francuski tekst broszury drukowanej, do którego dołączone są (s. 11—14) dodatki dokumentujące decyzję króla francuskiego o opiece nad Polską.

N 1. *Copie de déclaration faite au nom du Roy au mois de Mars 1733.* (Idzie o pomoc dla Polski na wypadek agresji cesarza).

N 2. *Déclaration de l'Empereur en Réponse de celle de Sa Maiesté.* (Tekst ten, jak i poprzedni, drukowany po francusku).

N 3. *Copia declarationis Imperatoris ipsiusque foederatum.* (Tekst drukowany po łacinie).

N 4. *Lettre du Roy au Primat du 6 Juillet 1733.* (Tekst francuski, incipit: *Mon Cousin ...*).

Na s. 14 przy końcu: *A Paris, de l'Imprimerie Royale, 1733.* — Pozycja znana Estreicherowi (21, 504 i 22, 600).

11) *Réponse à l'écrit qui a pour titre Motifs des résolutions du Roy suivant la Copie de Vienne en Autriche de l'imprimerie imperiale chez Jean Pierre van Chelen, 1733* — to tytuł wydrukowany na s. 1 pozycji będącej odpowiedzią na pozycję poprzednią. Teksty w języku francuskim zajmują s. 3—61, przy czym do s. 29 włącznie mamy tu tekst główny, od s. 30 począwszy dodatki w liczbie 12:

N 1. *Déclaration faite au nom du Roy T(rès) C(hrétien) au mois de Mars 1733;* (w trzech redakcjach:) *Déclaration telle quelle a été jointe aux motifs des résolutions du Roy T(rès) C(hrétien); Déclaration telle qu'elle a été imprimée dans les gazettes; Déclaration telle qu'elle a été produite à la Haye et d'autres endroits.*

N 2. *Réponse de l'Empereur à la Déclaration précédente.*

N 3. *Lettre de l'Empereur au Primat du 14 Avril 1733.* (Tekst łaciński; datowany: *Viennae 14 Aprilis 1733;* dopisane: *Ad Primatem Poloniae.*)

Pozycja 4 nie dotyczy Stanisława Leszczyńskiego.

N 5. *Lettres du Primas au Prince Lubomirsky Palatin de Cracovie et les réponses de ce dernier.* (Listy drukowane po łacinie; odpowiedzi datowane: 5 i 12 lipca 1733).

N 6. *Représentation faite au Primat par l'Ambassadeur de l'Empereur à Varsovie au mois de Juin 1733* (Druk w języku łacińskim).

N 7. *Universaux qui ont été publiés pour convoquer les antidiétines qui ont précédé la Diète d'Election.* (Odezwa drukowana po niemiecku, mimo tytułu francuskiego).

N 8. *Lettre du Primat à l'Empereur.* (Druk łaciński; podpis: Theodorus Potocki, Archi-Episcopus Gnesnensis, Primas Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae; data: Varsaviae, die 10 Junii 1733).

N 9. *Réponse de l'Empereur au Primat du 13 Juillet 1733.* (Druk w języku łacińskim; data: Viennae, 13 Julii 1733).

N 10. *Pièces qui ont du rapport à la sentence prononcée par le Tribunal des Captures à Varsovie le 10 de Juillet 1733.* (W tym punkcie druk francuski pt. *Traduction de la Sentence lue publiquement par le Herault le jour susdit lorsqu'on a brûlé l'écrit en question* i druk łaciński pt. *Dictum in Curia Regia Varsaviensi in Judicio Confoederationis moderni Inter-Regni feria quarta post Festum Visitationis Beatissimae Virginis Mariae proxima Anno Domini 1733*; podpisane: *Ex decretali iudiciorum capturalium Varsaviensium rescriptum Pentkowski, legit Zaleski*).

N 11. *Relation de ce qui se passa au sujet de la proclamation de Stanislas.* (Druk francuski, datowany 11 i 14 IX 1733).

N 12. *Insinuation faite au Comte Philippi par le Maître de Cérémoniens du Roy de Sardaigne.* (Ten załącznik nie stanowi polonicum, łączy się jednak z materia głównego tekstu kodeksu, tekstu poświęconego prawie wyłącznie sprawom polskim).

Na zakończenie całości: *A Vienne en Autriche, de l'Imprimerie Impériale chez Jean Pierre Van Ghelen, 1733.* — Estreicher opisuje tę pozycję (26, 250—251), ale niedokładnie.

12) *Les armes du Roy iustificiées contre l'apologie de la Cour de Vienne.* (Druk francuski, ss. 24, na ostatniej s. data: MDCCXXXIV. — Jest to replika na poz. 11). Obfite cytaty z dziejopisów polskich. — Estreicher (12, 219) podaje opis broszury, nie wskazując konkretnego egzemplarza bibliotecznego i datując: 1733. (Nie ma więc całkowitej pewności, czy idzie o to samo).

13) *Exposition adresée à l'Ambassadeur du Roi Catholique à la Cour d'Angleterre touchant les raisons qui ont obligé Sa Maesté à faire la guerre à l'Empereur. Traduit de l'espagnol. MDCCXXXIII.* (Druk w języku francuskim; tytuł na s. 1, tekst na s. 3—15. Liczne wzmianki o Stanisławie Leszczyńskim. Pozycja nie znana Estreicherowi).

Poz. 14 nie stanowi polonicum.

15) *Avis desintéressé sur les derniers écrits publiés par les Cours de Vienne et de Madrid au sujet de la guerre présente. Avec quelques observations de droit sur l'article cinquième de la Quadruple Alliance. Et le Supplément au recueil des pièces citées dans la Réponse de la Cour de Vienne à la Déclaration de Guerre de l'Espagne; ou l'on trouvera les pièces que la même Cour a jugé à propos de ne pas exposer au public. MDCCXXXV.* (Druk francuski; tytuł na s. 1, tekst na s. 3—35. Sporo wzmianek o Stanisławie Leszczyńskim. Pozycja nie znana Estreicherowi).

Poz. 16) nie stanowi polonicum.

Poz. 17) łączy się z Janem Sobieskim.

18) *Lettre du Roy Stanislas à un de ses amis sur les véritables circonstances de sa retraite de Dantzick, de sa sortie de cette ville le Dimanche*

24 Juin 1734. (Rękopis, niewątpliwie odpis, w języku francuskim, zapisany na s. 1—13)³.

W Bibliotece Świętej Genowefy w Paryżu

Nie tak często odwiedzana przez polskich historyków Biblioteka Świętej Genowefy w Paryżu zawiera jeden tylko rękopis dotyczący Stanisława i Marii Leszczyńskich, tekst zresztą dość dobrze znany. Jest to rękopis o sygnaturze 2017. Kodeks zawiera dwa teksty instrukcji danej przez króla Stanisława Leszczyńskiego córce jego Marii (1733—1768) w chwili jej ślubu z królem Francji Ludwikiem XV (1710—1774), prawnukiem Ludwika XIV, małoletnim wówczas. Utwór napisany przez Leszczyńskiego we Francji jest znany pt. *Avis du roi à la reine sa fille lors de son mariage*. Ogłoszony był po raz pierwszy w tomie I Leszczyńskiego *Oeuvres du philosophe bienfaisant* (1763). Znany jest także bibliograficznie rękopis, prawdopodobnie odpis, przechowywany w bibliotece publicznej w Nancy, różniący się od przekazu drukowanego⁴. Natomiast nie wychwycony bibliograficznie jest rękopis Biblioteki Świętej Genowefy w Paryżu. W jednym kodeksie są tam dwa teksty wpisane inną ręką (k. 2 r. — 13 v.; 16 r. — 22 r.). Poprzedza je (k. 1 v.) wyciąg z testamentu księcia Andlau (zm. 3 stycznia 1785), z 30 września 1784, ofiarowującego rękopis Bibliotece Świętej Genowefy.

W Bibliotece Arsenалу w Paryżu

W paryskiej Bibliotece Arsenалу materiały dotyczące rodziny Leszczyńskich są dość obfite. Zasluguje na specjalną uwagę 7 pozycji.

1. Sygn. 4143. Kodeks z XVIII w. Tekst francuski (odpis lub tłumaczenie) listu Stanisława Leszczyńskiego „à un de ses amis” dotyczącego prawdziwych przyczyn opuszczenia przez niego Gdańska (kk. 8 zapisanych *recto* i *verso*, ostatnia tylko *recto*).
2. Sygn. 615. Zbiór 349 listów, głównie autografów, Stanisława Leszczyńskiego do marszałka du Bourg z lat 1717—1738. Niekiedy trafiają się i inne listy, np. Fryderyka I, króla Szwecji, o Stanisławie Leszczyńskim (k. 62 r. — 63 r.). Materiał był przebadany i we fragmentach ogłoszony w monografii Paula de Raynala *Le mariage d'un roi 1721—1725*. Paris 1887.
3. Sygn. 7464. Zbiór różnych tekstów z różnych wieków, zawiera odpis dokonany współcześnie dwu przemówień, jakie wygłosił 15 sierpnia 1725 kardynał de Rohan, biskup Strasburga, do Marii Leszczyńskiej w czasie jej zaślubin z Ludwikiem XV (k. 8 r. — 9 v.). Teksty cytuje we fragmentach P. de Raynal: *Le mariage d'un roi 1721—1725*. Paris 1887 s. 272—273. O współczesnych przedrukach mowy por. punkt 5.
4. Sygn. 2738. Zbiór różnych tekstów z XVIII w. zawiera m.in.:
1) Teksty francuskie — raczej odpisy — związane z małżeństwem Marii

³ Przypomnieć należy, iż pierwszym rejestratorem poloników rękopiśmiennych Biblioteki Mazariniego był w połowie XIX wieku Aleksander Przezdziecki (por. *Wiadomość bibliograficzna o rękopisach zawierających w sobie rzeczy polskie przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846—1849*, Warszawa 1850, s. 115—152).

⁴ Por. *Nowy Korbut. Oświecenie*. Oprac. E. Aleksandrowska (i zespół), t. 5, Warszawa 1967, s. 245.

Leszczyńskiej i Ludwika XV (1725): życzenia księcia d'Antin dla króla i królowej Polski, jak również dla Marii Leszczyńskiej, odpowiedzi ze strony Leszczyńskich (s. 1—23); 2) drukowana broszura pt. *Harrange faits au Roi à Fontainebleau le 10 Septembre 1725 par Monseigneur l'Evêque de Luçon*. Paris 1725 (s. 25—32); rękopis pt. *Harrangue des Juifs de Metz à la Reine de France par Isaac Spüler, le 27 août 1725*, odpis XVIII-wieczny (s. 33—34).

5. Sygn. 6614. Zbiór 46 listów francuskich Marii Leszczyńskiej do marszałka Francji du Bourg z lat 1726—1735 (kk. 94). Spośród nich 30 opublikował P. de Reynal: *Le mariage ...*, s. 321—342.

6. Sygn. 3724. Zbiór tekstów z XVIII w., złożony przez Ferveta de Fontanne zawiera m.in. legendę o Marii Leszczyńskiej (k. 117 r. — 119 r.). Dwa inne przekazy tego samego tekstu mieści rękopis o sygn. 6608, również zbiór różnych tekstów z XVIII w. (k. 49 r. — 57 v. i 59 r. — 62 v.). Wszystkie wymienione teksty w języku francuskim.

7. Sygn. 5861. Zbiór francuskich tekstów z XVIII w., dotyczących dworu królowej Marii (i innych władców Francji), zawiera m.in. dwie listy dworzan: 1) pt. *Etat général des officiers domestiques de la maison de la Reine*, z 1742 r. (k. 71 r. — 87 v.), z własnoręcznym podpisem królowej (Marie) przy końcu (k. 87 v.); 2) analogiczną listę z 1743 r., bez podpisu (k. 89 r. — 103 v.).

W bibliotece historycznej Paryża

Jeszcze obfitsze materiały dotyczące Leszczyńskich mieści Bibliothèque historique de ville de Paris. Oto 5 niezwykle interesujących pozycji:

1. Sygn. 715 (Rés. 17). Ogromny zbiór Nicolasa Manina, „conseiller au parlement de Metz”, (łącznie 677 kart) zawiera (od k. 386 r.): rękopisy; także drukowane broszury i wycinki z prasy, dotyczące sprawy małżeństwa Marii Leszczyńskiej z Ludwikiem XV. Są to teksty następujące:

1) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, zawierająca *Stances sur la promotion du Roi Stanislas à l'ordre du S. Esprit faite à Strasbourg le premier jour, d'Août 1725 et sur le mariage de la Princesse Maria sa fille avec Sa Majesté Très Chrétienne Louis XV, présentées à leurs Majestés*. Sens 1725 — (k. 396 r. — 401 r.).

2) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Relation de ce qui s'est passé à Strasbourg au sujet de la Demande de la Princesse Marie, Fille du Roi de Pologne, pour le Roi Très Chrétien, par son Excellence Monseigneur le Duc d'Antin, pair de France, et Son Ambassadeur Extraordinaire etc., avec les compliments et leurs Réponses* — (k. 404 r. — 407 r.) — przemówienia posłów Ludwika do Marii i odpowiedź jej, wyrażająca zgodę na małżeństwo.

3) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Relation en forme de journal de ce qui s'est passé à Strassbourg à l'occasion du mariage du Roi Très Chrétien avec la Princesse de Pologne, Fille du Roi Stanislas*. (b.r.) — (k. 443 r. — 456 v.). W broszurze tej przytoczone są (s. 15—22, w kodeksie k. 450 r. — 453 v.) oba przemówienia kardynała de Rohan do królowej, sygnalizowane w odpisie przechowywanym w Bibliotece Arsenалу.

4) Drukowana broszura pt. *Mandement et Discours de S.A.P. Monseigneur Le Cardinal de Rohan (...)* — (Paris, b.r.) — (k. 457 r. — 462 r.).

Po nazwisku kardynała wymienione wszystkie jego tytuły. Pozycja zanotowana u Estreichera (26, 342).

5) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Discours prononcé par S.E. Monseigneur Le Cardinal de Rohan* (...) — (Metz, b.r.) — (k. 492 r. — 493 v.). Po nazwisku kardynała znów pełna tytulatura. Zawartość broszury taka sama jak poprzedniej — tekst obu przemówień. Uwaga: zachowuje się kolejność istniejąca w kodeksie, pewne pozycje zostały błędnie wklejone.

6) Rękopis pt. *Recueil des compliments faits à la Reine à son entrée dans la Ville de Metz par Monsieur d'Auburtin de Bienville Maître Echevin, en lui présentant les Clefs — de vingt — un août mille sept cent vingt-cinq* (...) — (k. 494 r. — 495 v.). Naprawdę są tu życzenia i innych osób.

7) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Relation de la Cérémonie du mariage de la Reine, dans l'église cathédrale de Strasbourg, le 15 août 1725* — (k. 463 r. — 464 v.).

8) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, wiersz pt. *La France au Roi sur son mariage* (inc. *Fifres, Tambours, Clairons, Trompettes* ...) — (k. 465 r. — 466 v.).

9) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, wiersz pt. *Sur le mariage du Roi* (inc. *Non, non, jamais Fête plus fortunée / Ne mérita nos transports* ...) — (k. 467 r. — 468 v.).

10) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, utwór pt. *Vers présentés à la Reine par les deux princesses de Holstein, pensionnaires à la visitation de Strasbourg* (k. 469 r. — 470 v.). Na przemian to jedna to druga przemawia do królowej. Incipit pierwszej wypowiedzi: *quel objet surprenant vient éblouir mes yeux* ...

11) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, wiersz pt. *Chant nuptial sur le mariage du Roi avec la princesse de Pologne* (k. 476 r. — 477 v.). Autorem wiersza jest A.C. de Saluces Boisseau; wiersz drukowany w Poitiers (b.r.). Inc. *Quels feux éclairent le Parnasse* ...

12) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Relation de ce qui s'est passé à l'arrivée de la Reine et pendant son séjour à Metz* (Metz, b.r.) — (k. 478 r. — 479 v.).

13) Powtórzenie pozycji 6) — (k. 496 r. — 497 v.).

14) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Journal de ce qui s'est fait à Metz, au passage de la Reine avec un recueil de plusieurs pièces sur le même sujet*. Metz 1725. M.in. jest tu lista kadetów.

15) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, pt. *Explication du feu d'artifice qui doit être tiré lors du passage de la Reine par ordre des Messieurs les Magistrats de la Ville de Metz* (k. 511 r. — 512 v.).

16) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, zawierająca wiązanek wierszy; autorstwo oznaczone kryptonimami: M.J.C.D.L.P. (k. 512 r. — 517 v.). Szczegółowa zawartość: s. 1—2 (512 r. — v.) *Sur le mariage du Roi avec la princesse Marie de Pologne au Roi son auguste père. Stances* (inc.

C'est ainsi que de Dieu les jugements secrets

Au gré de ses désirs disposant des Couronnes ...);

s. 2 (512 v.) *A la Reine. Madrigal* (inc. *Princesse, en qui le Ciel assemble plus d'attraits* ...); s. 3 (513 r.) *Pour Son Altesse Royale Monseigneur le Duc d'Orléans devise, l'étoile du matin précédant l'aurore. Nuntia laeti-*

tiae. J'annonce la joie. Sonnet (inc. Pourquoi, tristes Mortels, gémissiez-vous encore? ...); s. 4—6 (k. 513 v. — 514 v.) *L'envie enchaînée. Dialogue en musique* (rozmawiają: *L'envie, L'antiquité, La gloire, Le génie de la France*). (Inc. *L'envie: A pays de mes projets, mes compagnes fidèles* ...); s. 7 (k. 515 r.) *Sur le mariage du Roi avec la Princesse Marie de Pologne accompli le jour de l'Assomption de la Vierge. Epitalame* (inc. *Dans ce glorieux jour la Divine Marie* ...), s. 8—10 (515 v. — 516 v.) *Pour le passage de la Reine à Metz. Cantate champêtre* (rozmawia Mirtil z pastierzami. (Inc. Mirtil: *Hâtez-vous, sur nos bords précipitez vos pas* ...); s. 11—12 (k. 517 r. — v.) *Prière pour le Roi et la Reine. Stances* (inc. *Grand Dieu, qui dans vos mains tenez le coeur des Rois* ...).

17) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, zbiór pt. *Vers présentés à la Reine par la jeunesse du Collège de Metz de la compagnie de Jésus au passage de Sa Majesté par cette ville*. Metz 1725 (k. 518 r. — 522 v.). Szczegółowa zawartość: s. 1 (519 r.) *A la Reine, pour demander audience à Sa Majesté* (inc. *Tandis, qu' on voit en foule aux bords de la Moselle* ...); s. 4—6 (519 v. — 520 v.) *Sur le mariage de la Reine. Cantate* (inc. *Le Dieu Protecteur de la France* ...); s. 7—9 (521 r. — 522 r.) *Sur le passage de la Reine par Metz. Cantate* (inc. *Nos vœux sont écoutés* ...); s. 10 (522 v.) *A la Reine pour remercier Sa Majesté de l'audience qu'elle a fait l'honneur d'accorder* (inc. *Vous daignez, Grande Reine, écouter nos chansons* ...).

18) Druk ulotny, nie znany Estreicherowi, herb króla i królowej z napisem: *Vive le Roi et la Reine* (k. 524.).

19) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, zbiór pieśni bez tytułu wspólnego (k. 525 r. — 528 v.). Szczegółowa zawartość: s. 1—4 (k. 525 r. — 526 v.) *Chanson sur le mariage du Roi* (inc. *Le Roi notre Sire* ...); s. 5 (k. 527 r.) *Chanson nouvelle et plaisante* (inc. *Nous faut chanter aujourd'hui* ...); s. 6 (k. 527 v.) *Chanson nouvelle sur l'arrivée et reception de la Reine en France* (inc. *Français, réjouissons-nous* ...); tam także wydrukowany *Dialogue entre le Roi et la Reine* (inc. *Le Roi: Je brûle nuit et jour* ...); s. 7 (k. 528 r.) *Les entretiens amoureux d'un Vieillard et d'une jeune Bergère* (inc. *L'autre jour le long d'un bocage / M'en allant promener* ...); s. 8 (k. 528 v.) *Chanson nouvelle concernant l'alliance entre le Roi de France Louis XV du nom et de l'illustre Princesse de Pologne, Fille du Roi de Pologne Jacques-Louis-Stanislas* (inc. *Venez peuples fidèles* ...).

20) Druk ulotny, nie znany Estreicherowi; autor (autorka?) D.V. (może Depinteville Vaugency?); tytuł *Vers pour accompagner une corbeille de fruits et de fleurs présentée à la Reine par Mademoiselle Deu* (inc. *Dans ces heureux jardins, que ta présence honore* ...). (Data dopisana ręcznie: „le 28 Août 1725”; miejsce wskazane drukiem „A Châlons”) — (k. 543 r.).

21) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi, podpisana dwukrotnie D.V., raz Depinteville Vaugency. Być może, ta sama osoba, i być może należy z nią łączyć poezycję poprzednią. Wiersz pt. *Le mariage du Roi avec la Princesse Royale de Pologne. Ode. Accompagnée d'Inscriptions pour les Arcs de Triomphe, érigés par MM les lieutenants de Roi, gouverneurs, échevins, et gens du conseil de la ville de Châlons en Champagne, lors du passage et séjour de la Reine en la même ville*. Châlons 1725. Szczegółowa zawartość: s. 3 (k. 546 r.) *Inscription pour le frontispice*

de l'arc de triomphe sous lequel la Reine a fait son entrée en la ville de Châlons (inc. *Egale à son destin, l'honneur du diadème ...*). Sama oda mieści się na s. 5—10 (k. 547 r. — 549 v.) — (inc. *Oui, France, le saint Hymenée / S'offre à toi ...*). Następnie s. 11 (k. 550 r.) *Inscription pour le frontispice de l'Arc de Triomphe sous lequel la Reine doit passer le jour de son départ de la ville de Châlons* (inc. *Oui, déjà quitter ce séjour ...*).

22) Druk ulotny, nie znany Estreicherowi. Wiersz pt. *Explications des devises inventées par M. le Chevalier de Latouche de Loisy et placées sur les présents que MM les Députés de la ville de Reims ont eu l'honneur de faire à la Reine lors de son passage à Châlons*. Reims 1725 (inc. *Dès les commencements de ma noble carrière ...*) — (k. 551 r. — 552 v.).

23) Drukowana broszura, nie znana Estreicherowi. Utwór wierszowany pt. *Jeux pastoraux et jeux heroiques. Ouvrage mêlé de vers et de prose, inventé et composé pour le passage de la Reine à Châlons en Champagne*, par M. le Chevalier De Latouche Loisy. Châlons 1725. (k. 553 r. — 566 v.). Prolog rozpoczyna się słowami:

L'amour et le Respect se disputent la gloire
De savoir mieux faire leur cour (...);

Jest to najpierw sielanka, do s. 12 (k. 558 v.) włącznie; potem s. 13—17 (k. 559 r. — 561 r.) *Le temple de l'hymenée. Cantate* (inc. *Des plaisirs innocents séjour délicieux ...*); s. 17—19 (k. 561 r. — 562 r.) *Epitalame* (inc. *O Vous! qui consacrez par la fidèle histoire / Les grands événements au temple de mémoire ...*); s. 22—23 (k. 563 v. — 564 v.) *Les beaux arts à la Reine. Epilogue* (inc.

Jamais sur les sujets ni plus grand, ni plus beaux
Nous n'avons, Grande Reine, exercé de genie ...);

s. 25—28 (k. 565 r. — 566 v.) wiersz łaciński, którego autorem jest Jacobus Ignatius De Latouche Loisy, tytuł *Ludovici XV. Franciae et Navarrae Regis Christianissimi et Mariae Stanislai Regis Filiae foedis foelicibus carmen nuptiale* (inc. *Fulgidus ecce novo scandit super aethera Titan / Lumine ...*).

24) Obraz przedstawiający podróż Marii ze Strasburga do Fontainebleau, 5 września 1725, odbitka (k. 571 v.).

25) Obraz przedstawiający ślub Marii, 5 września 1725, odbitka (k. 571 r.).

26) Broszura drukowana, nie znana Estreicherowi, wiersz G. de Caux pt. *Au Roi et à la Reine sur leur mariage. Ode* (inc. *Que ma plume se signale / Par un vol audacieux ...*) — (k. 575 r. — 577 v.).

27) Broszura drukowana, znana Estreicherowi (12, 380), poemat księdza Barron pt. *Actions de grâce sur le mariage du Roi avec la Princesse de Pologne Maria Leczinski, Fille du Roi Stanislas présentées le sept Septembre 1725 à Sa Majesté* (inc.

Naus vous louons, grand Dieu, d'avoir fait cesser l'eau
D'avoir fait voir votre pouvoir dans Fontainebleau ...) —

(k. 579 r. — 582 v.).

28) Broszura drukowana, znana Estreicherowi (18, 43) pt. *Harrangue faite à la Reine à Fontainebleau de 10 Septembre 1725 par Monseigneur l'évêque d'Angers*. Paris 1725, tekst prozaiczny (k. 583 r. — 586 v.).

29) Broszura drukowana, znana Estreicherowi (18, 43) pt. *Harrangue*

faite au Roi à Fontainebleau le 10 Septembre 1725 par Monseigneur l'évêque de Luçon. Paris 1725, tekst prozaiczny (k. 587 r. — 590 v.).

30) Broszura drukowana, nie znana Estreicherowi, pt. *Compliments faits au Roi et à la Reine au nom de l'Académie Française par Monsieur l'Evêque de Blois, Directeur de l'Académie*, Paris 1725, tekst prozaiczny. Podacie dopisane ręcznie: „Fontainebleau, 13 IX 1725”. (k. 591 r. — 593 v.).

2. Sygn. 675. W zbiorze ceremonii paryskiej Hôtel de Ville notatka pt. *Relation de ce qui s'est passé lors de la mort de la Reine de Pologne, Duchesse de Lorraine et de Bar* (k. 30 r. — 34 r.). Wynika z notatki, że król otrzymał 21 marca 1747 r. wiadomość o śmierci Katarzyny z Bnina Opałińskiej, żony Stanisława I, matki królowej Francji. W dniu 25 marca ogłoszono na dworze francuskim sześciomiesięczną żałobę, zaczęły napływać listy kondolencyjne.

3. Sygn. C(ote) P(rovisoire) 4354. W nie opracowanym jeszcze bibliotecznym, a więc nie paginowanym, kodeksie punkt 11 zawiera fragment (zakończenie?) listu księcia de Gesvres do nie znanego adresata w sprawie udziału delfina w uroczystościach żałobnych wspomnianych w pozycji 2. Tekst:

Monseigneur le Dauphin m'a ordonné de Vous mander, Monsieur, qu'il Vous a nommé pour avoir l'honneur de l'accompagner au service de la Reine de Pologne qui se fera Jeudi dixhuit de ce mois à Notre Dame. Monseigneur le Dauphin partira de Versailles entre huit et neuf heures du matin en grand manteau, pleureuses, et habit de grand deuil. Vous savez, Monsieur, les sentiments avec lesquels j'ai l'honneur d'être Votre très humble et très obéissant serviteur Versailles, 14 Mai 1747.

Le duc de Gesvres

Pismo przygotowane przez sekretarza, podpis własnoręczny.

4. Sygn. C.P.4514. Księga rękopiśmienna (s. nlb, 6, 117), zawierająca *Etat et menu général de la dépense ordinaire de la maison de Madame et de Madame Adelaide de France. Année 1752*. Jest to materiał do historii francuskiego dworu Marii Leszczyńskiej.

5. Sygn. C.P.5010. Księga nie uporządkowana bibliotecznie mieści rękopisy i druki. Tytuł całości: *Relation de la pompe du convoi et des cérémonies des obsèques de la Reine Marie Leszczyńska*. Na początku są tu listy benedyktyna opactwa St. Denis Bihana de la Forêt do ojca, także Pihana de la Forêt, w sprawie pogrzebu królowej, oryginał (kk. 34). Z kolei nie znany Ersteicherowi druk ulotny pt. *Relation de la pompe du convoi de la Reine et des cérémonies observées à l'occasion de l'arrivée du Corps de Sa Majesté en l'Abbaye Royale de Saint — Denis* (k. 1) — (relacja z dnia 2 lipca 1768); wreszcie broszura pt. *Description du Mausolée de Très Haute, Très Puissante et Très — Excellante Princesse Marie — Charlotte — Sophie — Félicité Leszczyńska, Fille de Très — Haut Très Puissant et Très Excellent Prince Stanislas premier, Roi de Pologne, Duc de Lorraine et de Bar, Princesse de Pologne, Epouse de Très Haut, Très — Puissant et Très — Excellent Prince Louis XV, Roi de France et de Navarre, érigée en l'église de l'Abbaye Royale de Saint — Denis, pour les obsèques qui se feront dans la même Eglise, le Jeudi, 11 Août 1768*. (Paris 1768) — (ss. 19, nlb. 1, kk. ilustr. 4). Broszura nie jest znana Estreicherowi; zna on (21, 203) inną na ten sam temat.

W muzeum historycznym Lotaryngii w Nancy

Musée historique Lorrain w Nancy zawiera m.in. teksty, które piszącemu te słowa udało się w czasie krótkiego pobytu w Muzeum zarejestrować lub odpisać:

1. List Fryderyka II do Stanisława Leszczyńskiego, z 28 września 1752. Tekst ogłoszony w *Correspondance inédite de Stanislas Leszczyński Duc de Lorraine et de Bar avec les Rois de Prusse Frédéric — Guillaume I^{er} et Frédéric II (1736—1766)*. Publié (...) par P. Boyé. Paris — Nancy 1906 s. 71—72.
2. List Stanisława Leszczyńskiego do Jean — François de la Borde, „fermier général”, potwierdzający przyznanie mu terenu na wybudowanie Hôtels des Fermes. Prawdopodobnie dotąd nie publikowany. Oto tekst.

Commercy⁵, 25 lipca 1753 r.

Monsieur,

J'apprends par Mon Ministre Monsieur Hubin avec grande satisfaction que Vous acceptez le terrain dans la Place que je bâtis à Nancy à laquelle un homme de Votre mérite et de Votre réputation donne un nouveau ornement devenant citoyen par cette nouvelle possession dans Votre endroit ou Vous voulez concourir avec moi à son embellissement. Je crois que Vous avez donné déjà Vos ordres pour qu'à mesure de Vos ouvrages le mien puisse avancer sur ce que j'ai à faire pour ériger la face de Votre maison pendant le temps qui nous reste de la saison à travailler. Je suis charmé qu'à cette occasion j'en peut avoir desceller que je désire de Vous marquer combien je Vous suis affectionné

Stanislas Roy

A Commercy, le 25 de Juillet 1753

3. List Stanisława Augusta do Stanisława Leszczyńskiego, z 15 września 1764 r., donoszący o dokonanym wyborze na króla. List był ogłoszony już w XVIII w. w dziele B. Proyarta *Histoire de Stanislas I (...)*. T.2. Paris 1785, s. 118—19.

JERZY STARNAWSKI

Materials concerning Stanisław and Maria Leszczyński in French collections

SUMMARY

The paper contains the register and, to some extent, a discussion and some quotations of manuscripts and rare leaflets, contained in manuscript collections. The materials have not been recorded in former bibliographies, including Estreicher's bibliography at the top. The materials belong to French, and primarily Paris collections: Bibliothèque Nationale, Mazarini's Library, St. Geneviève's Library, the Armoury Library and also the collection of the Lorraine historical museum in Nancy.

⁵ Zamek w Lotaryngii, w pobliżu Nancy.